

ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΣΕ ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΜΜΕ

Το βιβλίο αποτελεί ένα σχεδόν θεοποιημένο μέσο πληροφόρησης και επικοινωνίας που μέσα από το κείμενο, την εικόνα ή και τα δύο, στέλνει μηνύματα. Όταν τα βιβλία που απευθύνονται σε παιδιά ή νέους κρύβουν μέσα στο κείμενό τους αρνητικά μηνύματα ή λανθασμένες πληροφορίες για άλλους πολιτισμούς, λαούς, γλώσσες, αλλά και για μεμονωμένα άτομα, τότε παραχαράσσουν την ιστορία, διαστρεβλώνουν την αλήθεια και την πραγματικότητα, δημιουργούν και προωθούν λανθασμένα κριτήρια σκέψης και καταστρέφουν τα θεμέλια της λογικής τους και επιστημονικής τους σκέψης. Αυτά τα φορτισμένα βιβλία ή « biased books» όπως τα χαρακτηρίζει η Gillian Klein¹ δημιουργούν έτσι προκαταλήψεις στα παιδιά, προβάλλοντας αρνητικά στερεότυπα, δηλητηριάζοντας τον ψυχικό τους κόσμο και παραπλανώντας τη λογική τους. Μία τυπολογία ρατσιστικής επιχειρηματολογίας κατά τον Becker² ομαδοποιεί τα ρατσιστικά πρότυπα ως σύνδρομα όπως εμφανίζονται σε βιβλία για παιδιά και νέους που προφανώς ισχύουν και για όλα τα μέσα επικοινωνίας και πληροφόρησης και τα ΜΜΕ γενικά ,τα εξής :

- **Το σύνδρομο της απόθησης/ αποφυγής.**

Η διάκριση σε βάρος ενός ή περισσότερων ανθρώπων αποσιωπείται, δεν αποτελεί πρόβλημα προς επίλυση, ούτε καν «γίνεται αντιληπτό».

- **Το σύνδρομο της βιολογικοποίησης.**

Συναντήσεις και αντιπαραθέσεις φυλών/ λαών/ ατόμων εξηγούνται με μια λαϊκιστή προσέγγιση της θεωρίας του Δαρβίνου. «Ο ισχυρός νικάει τον αδύναμο», τα ατομικά χαρακτηριστικά αντικαθίστανται από εξωτερικά εθνοτικά γνωρίσματα.

- **Το σύνδρομο της εναρμόνισης.**

Ο «κατώτερος» μέσα από μία διαδικασία «ωρίμανσης», «καταφέρνει να αλλάξει» και να περάσει από την «αρνητική» κατηγορία στην «θετική».

- **Το σύνδρομο όασης.**

Ένα και μοναδικό άτομο από την «αρνητική» ομάδα έρχεται σε αντιπαράθεση με πολλούς άλλους, αποδεχόμενο τελικά τον τρόπο ζωής των άλλων.

- **Το σύνδρομο του ελλείμματος.**

Η ατομική και κοινωνική κατάσταση των ανθρώπων της «αρνητικής» ομάδας μετρείται συγκρινόμενη με τα υψηλά standards της «θετικής» ομάδας και συνήθως προκύπτει έλλειμμα.

1 Klein, G. : Reading into racism, Routledge, London/New York, σελ. 17.

2 Becker, J.: Das Gift der frühen Jahre, Lenox Verlag, Zuerich, 1993

- **Το σύνδρομο της βίας.**

Εμφανίζεται όταν πρόκειται για κινήματα απελευθέρωσης και διεκδίκησης δικαιωμάτων των «κατωτέρων», με παθολογικοποίηση, στιγματισμό και εγκληματοποίηση των πρωταγωνιστών αυτών των αγώνων.

- **Το σύνδρομο αποϊστοριοποίησης.**

Αποσπασματική παρουσίαση της ιστορίας του ατόμου σε σχέση με αυτή της ομάδας/ έθνους, ή αποσπασματική παρουσία, ή αποσιώπηση της ιστορίας ενός λαού/ έθνους/ ομάδας.

Δεδομένου δε ότι τα ρατσιστικά πρότυπα στην παιδική και γενικά νεαρή ηλικία λειτουργούν ως ωρολογιακή βόμβα, απαιτούνται αντιρατσιστικές δράσεις ώστε να εξαλειφθούν εγκαίρως.

ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΝΙΧΝΕΥΣΗΣ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΕ ΒΙΒΛΙΑ

Ο αγώνας πολιτών, επιστημόνων, κοινωνικών ομάδων και κοινωνικών κινημάτων κατά του ρατσισμού έχει φέρει αποτελέσματα και έτσι σε παγκόσμιο επίπεδο έχουν εξαλειφτεί κάποιες από τις χειρότερες μορφές του ειδικά οι πιο κραυγαλέες. Δυστυχώς όμως παραμένουν μορφές λάθρου ρατσισμού οι οποίες συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται είτε από άτομα, είτε από κοινωνικές ομάδες, έθνη ή και κυβερνήσεις κρατών και είναι πολύ αποτελεσματικές .

Με τα παρακάτω κριτήρια δίνεται στους αναγνώστες η δυνατότητα να αναγνωρίσουν και να διαπιστώσουν κρυμμένες ρατσιστικές εκφράσεις, ιδέες και στερεότυπα .

Ο Ρατσισμός εκφράζεται κύρια :

- 1) Είτε με την ανύψωση της κυρίαρχης ομάδας που έχει πλάσει για τον εαυτό της ήδη μια εξιδανικευμένη εικόνα είτε με την αυτοανύψωση του υποκειμένου.
- 2) Είτε με την υποβάθμιση του μέλους ή όλης της υπόδουλης ομάδας και με την ταυτόχρονη καταπίεση της κουλτούρας , των θεσμών , του τρόπου ζωής και των ιδεών του ή των μελών της.
- 3) Η με την συστηματική δικαιολόγηση του είδους σχέσεων ανάμεσα στις δυο ομάδες ή μελών που ανήκουν σ' αυτές που υφίστανται και αποβαίνουν πάντα σε βάρος της υποτελούς και προς όφελος της κυρίαρχης ομάδας ή αντίστοιχα των μελών τους.

Τα κριτήρια που ακολουθούν δεν καταρτίστηκαν για να “αντιστρέψουν ” την Ιστορία δηλαδή να ιδανικοποιηθούν οι “έγχρωμοι» ” και να υποδουλωθούν οι “ λευκοί ”, αλλά για να πάρουν τα πράγματα τη σωστή τους θέση . Δεν γίνεται δηλαδή προσπάθεια να αποσιωπηθούν ή να καλλωπιστούν καταστάσεις και γεγονότα , αλλά ούτε από την άλλη και να αναπαραχθούν σε βάρος κάποιων άλλων . Αναφέρονται ή σε σχολικά εγχειρίδια ή σε εξωσχολικά βιβλία ,συμπεριλαμβανομένων και των λογοτεχνικών ,που απευθύνονται κύρια σε παιδιά και νέους.

Βασική πηγή αποτέλεσαν τα κριτήρια του Council on Interracial Books for Children New York που αποτέλεσαν και ουσιαστικό προσανατολισμό. Είναι διατυπωμένα υπό μορφή

ερωτημάτων σηματοδοτώντας έτσι τη διερευνητική διαδικασία ανίχνευσης ρατσιστικών προτύπων στην οποία θα συμμετάσχει ο αναγνώστης, ο χρήστης ή καταναλωτής.

Τα κριτήρια ομαδοποιούνται σε τρεις ομάδες ως εξής:

Α) ΔΙΝΕΤΑΙ ΜΟΝΟΜΕΡΩΣ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΙΣ ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΟΥΣ ΤΡΟΠΟΥΣ ΖΩΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΕΙΑΣ ΟΜΑΔΑΣ

Β) ΤΑΣΗ ΓΙΑ ΥΠΟΒΙΒΑΣΜΟ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΗΣ ΑΛΛΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Γ) ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΠΟΥ ΕΞΗΓΟΥΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΟΥΝ ΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ

Α) ΔΙΝΕΤΑΙ ΜΟΝΟΜΕΡΩΣ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΙΣ ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΟΥΣ ΤΡΟΠΟΥΣ ΖΩΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΕΙΑΣ ΟΜΑΔΑΣ

1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

- Η επιλογή και παρουσίαση ιστορικών γεγονότων και εξελίξεων έγινε από ευρωκεντρική σκοπιά ;
- Άλλες ήπειροι και λαοί υπάρχουν μόνο μετά την “ανακάλυψή ” τους από τους Ευρωπαίους ;
- Γίνεται αναφορά στην προαποικιακή περίοδο ;
- Απελευθερωτικοί Αγώνες παρουσιάζονται ως στάσεις και πραξικοπήματα αντί ως επαναστάσεις ;
- Η επαφή των άλλων λαών με τους Ευρωπαίους στο πέρασμα των αιώνων παρουσιάζεται ως ωφέλιμη για τις άλλες χώρες ;
- Παρουσιάζονται άλλες χώρες ως εμπόδιο ή πρόβλημα για τους Ευρωπαίους ή τις τεχνολογικά προηγμένες και πλούσιες χώρες ;

2) ΤΡΟΠΟΙ ΖΩΗΣ

- Παρουσιάζονται και αξιολογούνται θετικά μόνο ευρωπαϊκές ή απορρέουσες από αυτές αξίες, εξελίξεις , τρόποι ζωής , και θεσμοί ;
- Παρουσιάζονται αυτοί οι τρόποι ζωής πάντα ως ανώτεροι ή καλύτεροι ;
- Παρουσιάζονται επίσης ως νόρμες και πρότυπα για όλους τους λαούς ;
- Παρουσιάζεται το επίπεδο ανάπτυξης της Ευρώπης και των άλλων προηγμένων τεχνολογικά και πλούσιων χωρών ως το υψηλότερο δυνατό σημείο ανάπτυξης;
- Παρουσιάζονται η εξουσία , η πρωτοβουλία και η ικανότητα λήψης αποφάσεων ως ικανότητες αποκλειστικά των Ευρωπαίων και ενδεχόμενα των πολιτών προηγμένων τεχνολογικά και πλούσιων χωρών;

3) ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Παρουσιάζονται τα οικονομικά , τεχνολογικά και βιομηχανικά επιτεύγματα των Ευρωπαίων και αντίστοιχα των προηγμένων τεχνολογικά και πλούσιων χωρών ως η κινητήρια δύναμη της Ιστορίας ;

4) ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΑ

- Θεωρείται η μη ευρωπαϊκή γλώσσα “ διάλεκτος ” και ότι πρέπει να περιοριστεί ή να καταπιεστεί ;
- Χαρακτηρίζονται μη Ευρωπαίοι “ φυλές ” και οι κατοικίες τους “ καλύβες ”;
- Χρησιμοποιούνται ευρωπαϊκές απόψεις (;) κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης για να περιγραφούν άλλες κοινωνίες υποτιμώντας και παραβλέποντας το ιδιαίτερο κοινωνικό και πολιτισμικό κοντέξτ ;

B) ΤΑΣΗ ΓΙΑ ΥΠΟΒΙΒΑΣΜΟ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΗΣ ΑΛΛΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

- Γίνεται αναφορά στην ιστορία της καταπιεσμένης ομάδας μόνο σε σχέση με τους Ευρωπαίους , μόνο στο περιθώριο ή αποσιωπείται ;
- Υπάρχει εξήγηση των ιστορικών γεγονότων και από την σκοπιά των καταπιεσμένων ομάδων ;
- Γίνεται χρήση από την κυρίαρχη ομάδα χαρακτηρισμών όπως “ ανθυγιεινή ” ή “ ερημική ” για να περιγραφούν χώρες της υπόδουλης ομάδας , ενώ οι ίδιοι χαρακτηρισμοί δεν χρησιμοποιούνται σχεδόν ποτέ για την γεωγραφία της οικείας χώρας ;
- Παρέχονται από ταμπέλες , χάρτες και την εικονογράφηση /φωτογράφιση μονομερείς πληροφορίες ;
- Έχουν οι ήρωες της υπόδουλης ομάδας τα ίδια χαρίσματα , ιδιότητες , ικανότητες όπως και εκείνοι της κυρίαρχης ομάδας ; Υπηρετούν τα ενδιαφέροντα της οικείας ομάδας ή αυτά της κυρίαρχης και γι αυτό επιβραβεύονται;

2) ΤΡΟΠΟΙ ΖΩΗΣ

- Συσχετίζεται συστηματικά και συνεχώς η υπόδουλη ομάδα με υπερβολική σεξουαλικότητα , μαγεία και μυστικισμό ;
- Παρουσιάζονται οι τρόποι ζωής της καταπιεσμένης ομάδας με τρόπο αφελή και υπεραπλουστευμένο ;
- Εκτιμάται ο τρόπος ζωής της καταπιεσμένης ομάδας σε σχέση με τον ευρωπαϊκό ή εννοούμενο ως δυτικό τρόπο ζωής ως δυσάρεστος , άχαρος , ακατάλληλος ;
- Παρουσιάζονται ήθη και έθιμα , συνήθειες , γιορτές και επέτειοι της καταπιεσμένης ομάδας ως εξωτικοί ;
- Παρουσιάζεται η προσέγγιση άλλων λαών στην ευρωπαϊκή ή στον τεχνολογικά προηγμένων και πλούσιων χωρών κουλτούρα ως επιθυμητή ;

3) ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Παρουσιάζονται οι οικονομικές δραστηριότητες της καταπιεσμένης ομάδας κάτω από μη προνομιακή σκοπιά ;
- Κατασκευάζονται ή αποσιωπούνται γεγονότα / στοιχεία που αφορούν στις οικονομικές σχέσεις της καταπιεσμένης ομάδας ;

4) ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

- Χρησιμοποιεί ο συγγραφέας δύο μέτρα και δύο σταθμά που εκφράζονται και στην διατύπωση : “ βασιλιάς ” για τους Ευρωπαίους και “ φύλαρχος ” για τους άλλους ; οι ιθαγενείς απλά “ σκοτώνονται ” ενώ οι άποικοι “ κατακρεουργούνται ” ;
- Χαρακτηρίζονται μη Ευρωπαίοι, ή ευρωπαϊκής καταγωγής και μη λευκοί συνήθως “ τεμπέληδες ” , “ προδότες ” ή και με άλλα αντίστοιχα υποτιμητικά επίθετα ;
- Υπάρχουν ιθαγενείς που είναι ναι μεν “ ευγενείς ” , αλλά και “ άγριοι ”;
- Αποτελεί το “ μαύρος ” πάντα σύμβολο /συνώνυμο της υποτέλειας ;

Γ) ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΠΟΥ ΕΞΗΓΟΥΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΟΥΝ ΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

- Παρουσιάζεται η αποικιακή περίοδος ως χρήσιμη για την καταπιεσμένη ή αποικισμένη ομάδα ;
- Περιγράφεται η ευρωπαϊκή ανάμειξη ή των τεχνολογικά προηγμένων και πλούσιων χωρών στις εσωτερικές υποθέσεις χωρών του λεγόμενου τρίτου κόσμου ως μεγαλόκαρδη ή ως απελευθερωτική πράξη ;
- Δικαιολογείται ο ευρωπαϊκός επεκτατισμός ή αντίστοιχα των τεχνολογικά προηγμένων και πλούσιων χωρών σε αυτές τις χώρες (του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου) με τη δήθεν βιολογική και κληρονομική υπεροχή των προηγούμενων σε σχέση με τους άλλους λαούς ;
- Αποσιωπείται η ιστορία αυτών των λαών πριν από την επαφή τους με τους Ευρωπαίους ή θεωρείται ως μη υπάρχουσα ;
- Χαρακτηρίζεται μια χώρα του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου “άγνωστη” μέχρι να αντιληφθούν οι Ευρωπαίοι της ύπαρξή της;
- Παρουσιάζεται η εκδίωξη από την χώρα /τόπο καταγωγής μεγάλων ομάδων ιθαγενών λαών ως ηρωική πράξη και αποτέλεσμα των ακούραστων προσπαθειών των εποίκων ;
- Διαφαίνεται η τάση να δίνεται το γεωγραφικό στίγμα μιας χώρας μόνο σε σχέση με την Ευρώπη ή τις ΗΠΑ αντί σε σχέση με άλλες περιοχές / χώρες με τις οποίες υπάρχει μακρύτερη ιστορική σχέση ;
- Παρουσιάζονται μια ομάδα / χώρα / λαός με τρόπο ώστε να φαίνονται ανίκανοι να εξελίξουν και να διατηρήσουν μια σταθερή κοινωνία πριν τους το διδάξουν οι Ευρωπαίοι ;
- Δικαιολογούνται αποικιακές ή ιμπεριαλιστικές πράξεις με την χρήση εκφράσεων όπως “ απολίτιστοι ” , “ οπισθοδρομικοί ” , “ πολεμικοί ” , “ εχθρικοί ” , “ ειδωλολάτρες ”;
- Παρουσιάζονται εσωτερικά προβλήματα πρότερων αποικιών ως απόδειξη της ανικανότητας αυτών των λαών να αυτοκυβερνηθούν επιτυχώς ;
- Χρησιμοποιούνται χάρτες , σχέδια και εικόνες για να δικαιολογηθεί ο ευρωπαϊκός επεκτατισμός σε “ απολίτιστες ” χώρες ;

2) ΒΙΟΛΟΓΙΑ

- Παρουσιάζονται πολιτισμικές διαφορές ως κληρονομημένες από γενιά σε γενιά ;
- Επικροτείται η άποψη ότι ούτως ή άλλως επιβιώνει ο πιο ισχυρός γιατί αυτό αποτελεί διαδικασία επιλογής της ίδιας της φύσης ;
- Παρουσιάζουν τα φύλα με διαφορετικά επίπεδα νοημοσύνης και δεξιοτήτων ;

- Ταυτίζονται σωματικά χαρακτηριστικά με διαφορετικά επίπεδα νοημοσύνης , ικανοτήτων και καταβολών ;
- Υποβιβάζονται άνθρωποι και των δύο φύλων παρουσιαζόμενοι με έμφαση στα γεννητικά χαρακτηριστικά του φύλου τους;

3) ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Παρουσιάζεται η φτώχεια ως έλλειψη βιομηχανικών αγαθών για τα οποία οφείλουν να φροντίσουν οι Ευρωπαίοι ;
- Ο δρόμος της εξέλιξης οδηγεί μόνο στις ευρωπαϊκές μορφές τεχνολογίας ;
- Οι φτωχοί πάντα “ δέχονται βοήθεια ” με το να παίρνουν χρήματα ;
- Πρέπει η ευρωπαϊκή οικονομική τάξη οπωσδήποτε να εξαπλωθεί και στις άλλες χώρες επειδή “ αυτές μόνες τους δεν τα καταφέρνουν ”;
- Αποτελούν “ ο φιλελευθερισμός ” , το κινήγι του κέρδους , και ο ανταγωνισμός προϋποθέσεις για την σφαιρική ανάπτυξη ή την ευδαιμονία ενός έθνους ;
- Αποσιωπούνται ή αποενοχοποιούνται οικονομικά κίνητρα εκμετάλλευσης ;
- Παρουσιάζεται η “ αναπτυξιακή βοήθεια ” ως καθαρά ανθρωπιστικό στοιχείο στις διεθνείς σχέσεις ;

4) ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

- Ο κόσμος περιγράφεται μοιρασμένος σε “ λευκό ” και σε “ έγχρωμο ” ;
- Απεικονίζονται οι μαύροι πάντα ως οι καλύτεροι αθλητές ;
- Γίνονται διακρίσεις σε αξίες όσον αφορά ιδιοκτησία και τόπο κατοικίας , όπως “ οικία / σπίτι ” και “ καλύβα ” ;
- Η Ευρώπη “αναπτύσσει ” τον λεγόμενο Τρίτο Κόσμο ;
- “ Υποδέχονται ” οι χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου τους τουρίστες από την Ευρώπη και τις άλλες προηγμένες τεχνολογικά και πλούσιες χώρες ;

5) ΘΡΗΣΚΕΙΑ

- Θεωρείται ότι όποιος δεν είναι χριστιανικής πίστεως είναι αμαρτωλός ;
- Δικαιολογείται κάθε αδικία με δήθεν προσπάθεια συνεισιτισμού για να σωθούν οι ψυχές των “αμαρτωλών” ;
- Παρουσιάζονται άλλες θρησκείες ως μαγγανεία , μαγεία , δεισιδαιμονία ,

- Χαρακτηρίζεται η Ευρώπη ως ο τόπος από όπου ξεκίνησε η Ρεφορμασιόν και ως εκ τούτου υπεύθυνη για την καθαρή χριστιανική θρησκεία παντού;
- Πρέπει η χριστιανική πίστη να εκδηλώνεται μόνο με έναν μοναδικό τρόπο παγκοσμίως;
- Ο Χριστιανισμός παρουσιάζεται με τέτοιο τρόπο που ο διάλογος με άλλους λαούς να φαίνεται προβληματικός ή ανήθικος ;
- Παρουσιάζονται οι ευρωπαϊκές εκκλησίες ως “ υπεύθυνες για τις νεώτερες εκκλησίες”, ως δότριες και οι εκκλησίες του λεγόμενου τρίτου κόσμου ως εξαρτώμενες και παραλήπτες δηλαδή με τρόπο που να υποδηλώνεται η ύπαρξη πατερναλιστικής σχέσης ;
- Θεωρούνται άγραφοι και συναισθηματικοί τρόποι έκφρασης της χριστιανικής πίστης ως υποτελείς σε σχέση με την “ βιβλική πίστη ”;
- Υποτίθεται ότι ο Θεός επιτρέπει να υπάρχει μια μη ανατρέψιμη παγκόσμια τάξη, σύμφωνα με την οποία υπάρχουν φτωχοί και άρρωστοι άνθρωποι ;
- Παρουσιάζονται τα πάθη των φτωχών και των καταπιεσμένων ως προνόμιο και θέλημα Θεού ;
- Γίνεται διάκριση ανάμεσα σε “ ειδωλολατρική προσευχή ” , “ εβραϊκή προσευχή ” και “ σωστή προσευχή ” ;
- Παρουσιάζεται σε συναισθηματικά ιδιαίτερα φορτισμένες εικόνες χωρίς κανένα ενδοιασμό η παραδοσιακή αντίθεση ανάμεσα σε “μαύρο” και “ λευκό” / “αμαρτωλό” και “αγνό”, “βρώμικο” και “άσπιλο”;

ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΚΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

- Θεωρείται ότι οι άνθρωποι με ειδικές ανάγκες δεν έχουν δικαίωμα σε προσωπική ζωή;
- Θεωρούνται οι άνθρωποι με ειδικές ανάγκες γενικά ανίκανοι , άσχετα με το είδος και τον βαθμό αναπηρίας που έχουν ;
- Θεωρούνται οι άνθρωποι με ειδικές ανάγκες γενικά επιζήμιοι και γι αυτό δεν δικαιούνται ό,τι και οι μη ανάπηροι ;
- Θεωρούνται οι άνθρωποι με ειδικές ανάγκες κατώτεροι από τους χωρίς και συνεπώς δεν μπορούν να αποφασίζουν , να διαχειρίζονται την ζωή τους , να είναι ισότιμοι πολίτες , να είναι ελεύθεροι ;

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Λίγα ζητήματα είναι πιο σημαντικά σήμερα από την προσαρμογή μας σε έναν κόσμο που είναι και πολιτιστικά και κοινωνικά διαφορετικός. Με αυτή την τεράστια ποικιλία καλούμαστε να παλέψουμε. Σήμερα πρέπει να μας απασχολεί η «πολιτική ορθότητα», διαπολιτισμικά και πολυεθνικά θέματα, θέματα των δύο φύλων, εναλλακτικές μορφές οικογενειακής ζωής, άτομα ποικίλων ικανοτήτων, τόσο σωματικών όσο και διανοητικών, και -μια διαρκής έγνοια- η λογοκρισία των παιδικών βιβλίων. Μέσα από τη λογοτεχνία, τα παιδιά έρχονται σε επαφή με τα θέματα που απασχολούν την εποχή μας.

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ

Ζούμε σε ένα οικουμενικό χωριό και αυτό σημαίνει πως δεν μπορούμε πια να μένουμε απομονωμένοι από πολιτισμούς και λαούς με τους οποίους δεν είμαστε οικείοι. Μεταβαίνοντας από έναν πολιτισμό που κυριαρχείται από Ευρωπαίους και Αμερικανούς σε έναν μεγαλύτερης εθνοτικής ποικιλίας και είναι επιτακτική ανάγκη η λογοτεχνία μας να αντανakλά αυτή τη σημαντική αλλαγή. Για να ζήσουμε αρμονικά σ' αυτόν τον πλανήτη είναι απαραίτητο να χρησιμοποιήσουμε κάθε δυνατότητα να κατανοήσουμε ο ένας τον άλλο και μ' αυτόν τον τρόπο να μάθουμε να αποδεχόμαστε ο ένας τον άλλο. Η εμφάνιση ηρώων από μειονοτικές πολιτιστικές ομάδες καθυστέρησε στην παιδική λογοτεχνία – στην πραγματικότητα καθυστέρησε στο μεγαλύτερο μέρος της λογοτεχνίας. Η λογοτεχνία, αντί να ενισχύει παρωχημένες αξίες, μπορεί να μας παράσχει το διανοητικό εργαλείο που θα μας οδηγήσει σε μεγαλύτερη ανεκτικότητα και κατανόηση. Η πολιτισμικά ποικίλη λογοτεχνία μας πλουτίζει όλους. Εκθέτει τον κυρίαρχο πολιτισμό σε ποικίλους μειονοτικούς πολιτισμούς, και μ' αυτόν τον τρόπο βοηθά να καταρριφθούν παλαιές προκαταλήψεις και να διαλυθούν παρεξηγήσεις. Περισσότερο, παρέχει στους μειονοτικούς πολιτισμούς θετικά πρότυπα και ενισχύει την πολιτιστική περηφάνια και την ατομική αξιοπρέπεια. Υπάρχουν αρκετά σημαντικά στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπ' όψη σχετικά με την πολιτισμικά ποικίλη λογοτεχνία, άσχετα με την ουσία της. Ακολουθούν μερικές κατευθυντήριες γραμμές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν όταν αποτιμάμε ένα λογοτεχνικό έργο ως προς την πολιτιστική του τοποθέτηση³:

- 1. Οι χαρακτήρες απεικονίζονται ως άτομα, με γνήσια αισθήματα, σκέψεις και αντιλήψεις και όχι ως τύποι αντιπροσωπευτικοί μιας συγκεκριμένης πολιτισμικής ομάδας.**
- 2. Δεν υπάρχει πολιτισμικό στερεότυπο που να υπονοεί πως όλα τα μέλη μιας συγκεκριμένης πολιτισμικής ομάδας μοιράζονται την ίδια κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, παρόμοια επαγγέλματα κ.ο.κ.**

³ Russell ,D.L : Cultural and social diversity. Literature for children,Ferris State University,Longman New York and London 1994,σελ.182.

3. Ο πολιτισμός απεικονίζεται με ακρίβεια χωρίς τάσεις υπερβολής ή εκρομαντισμού.
4. Τα προβλήματα που απασχολούν την ομάδα αντιμετωπίζονται με σοβαρότητα, πίστη και ειλικρίνεια, χωρίς να υπεραπλουστεύονται.
5. Όλες οι πραγματικές λεπτομέρειες είναι ακριβείς και δεν υπάρχουν παραλείψεις ή διαστρεβλώσεις που μπορεί να αδικήσουν την εικόνα.
6. Ο συγγραφέας επιδεικνύει ειλικρινή κατανόηση και σεβασμό για την πολιτισμική ομάδα που απεικονίζεται.

Θα εξετάσουμε τέσσερις βασικές μη-Ευρωπαϊκές πολιτισμικές ομάδες που παρουσιάζονται συνήθως κάτω από μια ευρωκεντρική αγγλοσαξωνική οπτική που διαστρεβλώνει την ιστορία τους.

Αφρο-Αμερικανοί

Είναι πραγματικά αδύνατο να βρει κανείς ένα εικονογραφημένο βιβλίο για ένα παιδί Αφρο-Αμερικανικής καταγωγής πριν τη δεκαετία του 1960.

Το 1945, ο Jesse Jackson) έγραψε ένα βιβλίο που θεωρήθηκε πρωτοποριακό με τίτλο «Λέγε με Τσάρλυ»(‘Call me Charley’). Η ιστορία φαίνεται παρωχημένη πια καθώς τοποθετείται σε ένα συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο, όπου η έμφαση δίνεται στις μεσοαστικές αξίες της λευκής κοινωνίας τις οποίες υιοθετεί ο Τσάρλυ και η οικογένειά του και που εκλαμβάνουμε ως τον κύριο λόγο για τον οποίο γίνεται αποδεκτός ως ισότιμος στην κοινότητα των λευκών. Οι μεταγενέστερες γενεές Αφρο-Αμερικανών θα κατέκριναν την ανάγκη του Τσάρλυ να απαρνηθεί την πολιτισμική του ταυτότητα και τις ρίζες του ώστε να γίνει ένα με τον κόσμο των λευκών. Όμως ο Τσάρλυ δεν ενεργούσε παρά σύμφωνα με τις κοινές αντιλήψεις της εποχής του, κατά την οποία για όλους η ιδανική κοινωνία αποτελείτο από άτομα που θα έπρεπε να εγκαταλείψουν τα διακριτά κοινωνικά τους χαρακτηριστικά χάριν αυτών του κυρίαρχου λευκού πολιτισμού.

Όλα τα ευρείας χρήσης σχολικά βιβλία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης του πρώτου μισού του εικοστού αιώνα απεικονίζουν Ευρω-Αμερικανικές Οικογένειες, όπου κανείς δεν θα μπορούσε να φανταστεί πως η κοινωνία τους περιλαμβάνει και έγχρωμους. Βιβλία που να αναγνωρίζουν επίκαιρες κοινωνικές πραγματικότητες, και να απεικονίζουν με συγκινητικό τρόπο τις χαρές και τα καρδιοχτύπια ενός μικρού Αφρο-Αμερικανού αγοριού ή κοριτσιού παρουσιάζονται σχετικά πρόσφατα. Νέοι συγγραφείς που εστιάζουν στον Αφρο-Αμερικανό πρωταγωνιστή παρουσιάζουν την ουσία της Αφρο-Αμερικανικής κουλτούρας, μιλούν για τις εμπειρίες τους στη ζωή, δεν αγνοούν τον ρόλο των Αφρο-Αμερικανών στην ιστορία και τη συνεισφορά τους στην κοινωνία. Όλα τα παιδιά μπορούν να διαβάσουν ιστορίες στις οποίες ο ρόλος των Αφρο-Αμερικανών δεν διαστρεβλώνεται και οι οποίες απεικονίζουν ορθά τις εμπειρίες τους.

Αυτό είναι ό,τι διαπράχθηκε από την επικρατούσα Ευρω-Αμερικανική τάξη: η απογύμνωση της προσωπικής ταυτότητας, η σύνθλιψη του πνεύματος, η στέρηση κοινωνικής υπερηφάνειας. Πέρασε καιρός για να «επιτραπεί» στους Αφρο-Αμερικανούς να έχουν κι αυτοί μια ιστορία, μια σημαντική ιστορία κι όχι απλά μια υποσημείωση στην ιστορία της Ευρωπαϊκής Αμερικής.

Ιθαγενείς Αμερικανοί

Για πολλούς, ο Αυτόχθονας Αμερικανός (κατ' άλλους «Αμερικανός Ινδιάνος») υπήρξε ο ευγενής άγριος, ζώντας σε αρμονία με τον φυσικό κόσμο και ελεύθερος από την κοινωνική διαφθορά. Για άλλους, ήταν ένα βάνανσο, απολίτιστο πλάσμα, που επιδιδόταν σε νυχτερινές επιθέσεις και σφαγιασμούς. Η μανία για την Άγρια Δύση στα βιβλία και τον κινηματογράφο στις αρχές του προηγούμενου αιώνα συνέβαλλε σ' αυτή την άποψη. Όπως για τους Αφρο-Αμερικανούς, έτσι και για τους Αυτόχθονες Αμερικανούς, ήταν οι ισχυροί Ευρω-Αμερικανοί που είχαν τον έλεγχο. Αυτό δεν θα μπορούσε παρά να προμηνύει μια σχέση αδικίας.

Δυστυχώς, πρώιμα παιδικά βιβλία όπως το «Όπλο Κλειδαριά» (The Matchlock Gun) του Walter Edmonds, βραβευμένο με το βραβείο Newbery το 1942, έκαναν αρκετά για να καθιερωθεί η εικόνα των Ιθαγενών Αμερικανών ως αγρίων και φοβούμενων Ινδιάνων. Τα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία είτε αγνοούσαν τους Αυτόχθονες Αμερικανούς, ή υιοθετούσαν γενικότερα τα καθιερωμένα στερεότυπα. Οι Αυτόχθονες Αμερικανοί ισχυρίζονται πως ακόμα και τα πλέον πρόσφατα εικονογραφημένα βιβλία βασίζονται σε παλαιές απεικονίσεις και περιγραφές, αποτυγχάνοντας έτσι να αποτυπώσουν ρεαλιστικά την εικόνα του σύγχρονου Αυτόχθονα Αμερικανού. Όντως, στο μεγαλύτερο μέρος τους, τα εικονογραφημένα βιβλία με θέμα τους Αυτόχθονες Αμερικανούς τείνουν να τους παρουσιάζουν με βάση την παραδοσιακή τους όψη – φτερωτές περικεφαλαίες, πολεμικά τσεκούρια και αντίσκηνα- αγνοώντας ότι οι σημερινοί Αυτόχθονες Αμερικανοί ανέρχονται περί τα δύο εκατομμύρια και ζούνε χωρίς αυτά τα χαρακτηριστικά.

Έχουν όμως γραφτεί και κάποια πολύ καλά λογοτεχνήματα στα οποία οι Αυτόχθονοι Αμερικανοί τοποθετούνται στο χρονικό πλαίσιο του παρόντος. Το θέμα που εκεί κυριαρχεί είναι η πολιτισμική διαμάχη ανάμεσα στους λευκούς της Αμερικής και τα έθνη των Αυτόχθονων.

Οι Ινουίτ

Η κοινωνία των Ινουίτ της Αλάσκας⁴ έχει τραβήξει το ενδιαφέρον πολλών και αποτελεί το θέμα του βιβλίου του Scott O' Dell «Μαύρο Άστρο, Λαμπρή Αυγή» (Black Star, Bright Dawn'), όπου ο συγγραφέας εστιάζει σε μια ηρωίδα, ένα νέο κορίτσι που αντικαθιστά τον πατέρα της στον ετήσιο αγώνα ελκηθροδρομιών με σκυλιά. Το «Η Ιουλία των λύκων» ('Julie of the Wolves') του Jean Craighead George και το «Τραγούδι του σκυλιού» ('Dogsong') του Gary Paulsen έχουν και τα δύο ως θέμα τους σύγχρονους Εσκιμώους ανάμεσα στον κόσμο των εθίμων των προγόνων τους και την επέλαση της κοινωνίας των λευκών.

Εν μέρει διότι ο αριθμός τους είναι σχετικά μικρός, οι Ιθαγενείς Αμερικανοί που έχουν γράψει βιβλία για την κουλτούρα τους είναι σχετικά λίγοι. Είναι σημαντικό να κατανοήσει κανείς ότι το να μιλάμε για τους «Ιθαγενείς Αμερικανούς» είναι τόσο ακριβές όσο και το να μιλάμε για τους «Ευρωπαίους». Κάθε έθνος έχει τα δικά του ήθη, έθιμα, μύθους και οργάνωση, και μπορεί να είναι όσο διαφορετικοί είναι οι Έλληνες από

⁴ Έτσι ονομάζονται οι Εσκιμώοι. Εσκιμώος σημαίνει αυτός που τρώει ωμό ψάρι και για τους Ίνουιτ είναι ένα παραστούκλι που δεν συμπαθούν.

τους Νορβηγούς. Είναι καιρός ν' αρχίσουμε να απομακρύνουμε την εικόνα του μυθικού «Ινδιάνου», ενός «Ινδιάνου» που έχει γίνει η μασκότ πολλών αθλητικών ομάδων καθώς και ο στόχος σε πολλά κινηματογραφικά έργα και λογοτεχνήματα της Δύσης. Η εικόνα αυτή του Ινδιάνου –του πολεμιστή Ινδιάνου, είτε του ευγενή αγρίου, είτε του άγριου «ερυθρόδερμου»- είναι μια εικόνα δημιουργημένη από τον εχθρό και δεν μπορούμε να τη δεχθούμε ως ακριβές, ή δίκαιο πρότυπο. Είναι σημαντικό η κυρίως ειπείν Αμερική να αναγνωρίσει ότι οι Αυτόχθονες Αμερικανοί αποτελούν ακόμα ένα σημαντικό μέρος της κοινωνίας κι όχι απλά ένα μέρος του Αμερικανικού ιστορικού υπόβαθρου. Αυτό αναγνωρίζεται από ένα μέρος της καλύτερης λογοτεχνίας, όπου οι Αυτόχθονες Αμερικανοί φαίνονται να αποτελούν ξεχωριστές προσωπικότητες που ζούνε σε κανονικά σπίτια (κι όχι αντίσκηνα), μιλάνε αγγλικά ή τη δική τους γλώσσα (κι όχι κραυγαλέα σπασμένα αγγλικά –που δεν τα μίλησαν ποτέ έτσι κι αλλιώς), ντύνονται με την αισθητική του παρόντος, οδηγούν αυτοκίνητα και γενικά προσπαθούν, όπως όλοι μας, να ζήσουν τη ζωή τους όσο καλύτερα μπορούν. Ένα καλό λογοτεχνικό έργο θα αναγνωρίσει τις διαφορές μεταξύ των διαφόρων εθνών και θα προσπαθήσει να αποδώσει πιστά τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα που διαμορφώνουν τη ζωή αυτών των ανθρώπων. Όταν τουλάχιστον τα παραπάνω δεν πληρούνται, δεν μπορούμε παρά να μιλάμε για ανειλικρινή λογοτεχνία που αδικώς εγκλωβίζει τον Αυτόχθονα Αμερικανό σε στερεότυπα.

Ισπανο – Αμερικανοί

Μία από τις μεγαλύτερες κοινώς αναγνωρισμένες μειονοτικές ομάδες πληθυσμών στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι αυτή των Ισπανο-Αμερικανών, η προέλευση της οποίας αποδίδεται σε μείξη Ισπανών και Ιθαγενών Αμερικανών. Στις νοτιοδυτικές πολιτείες ειδικά, οι Ισπανο-Αμερικανοί τείνουν να καθιερωθούν ως η επικρατούσα πολιτιστική ομάδα, παρότι η λογοτεχνία δεν έχει ακόμη αντικατοπτρίσει την επιρροή τους .)ι περισσότεροι Ισπανο-Αμερικανοί είναι κάτοικοι πόλεων, μέσω των βιβλίων συχνά αποτυπώνονται ως χωρικοί, μετανάστες και γενικώς άνθρωποι που ζούνε στα όρια της φτώχειας (βλ. Wagoner). Όταν πρωτοπαρουσιάζονται οι Ισπανο-Αμερικανοί στη λογοτεχνία, η κοινωνία τους τοποθετείται σε πλήρη απομόνωση.

Όπως όμως είδαμε και στις παραπάνω κοινωνικές ομάδες, αυτό που απασχολεί τους σύγχρονους Ισπανο-Αμερικανούς είναι οι πολιτισμικές συγκρούσεις και η ανάγκη αλληλοκατανόησης ανάμεσα στις μειοψηφικές και στις πλειοψηφικές πληθυσμιακές ομάδες, πτυχές της πολιτιστικής ανισότητας και των δυσκολιών προσαρμογής.

Ασιάτες

.Για τους Κινέζους πολιτισμών, μέσα από την οποία η ηρωίδα ανακαλύπτει την αξία της Κινεζικής της κληρονομιάς.

Το Ιαπωνικό στοιχείο είναι εξίσου δυσεύρετο στην παιδική λογοτεχνία, κάτι που προκαλεί έκπληξη δεδομένης της οικονομικής ευμάρειας της Ιαπωνίας κατά τις τελευταίες δεκαετίες Ιάπωνες ήρωες. Έχουν γραφτεί αρκετά για τους Αμερικανούς και

τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν με τον Ιαπωνικό τρόπο ζωής εντός της Αμερικής, και ειδικότερα τις κοινωνικές συγκρούσεις που αδικώς εμφανίστηκαν κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Κοινωνικές Ομάδες απ' όλο τον κόσμο

Πέρα από αυτές τις τέσσερις, οι Ηνωμένες Πολιτείες περιλαμβάνουν μυριάδες άλλων πολιτιστικών ομάδων που συμβάλλουν στην πλούσια εθνοτική ποικιλία της. Η κατάσταση του σύγχρονου κόσμου μας επιβάλλει την αναγνώριση και την ευαισθησία απέναντι στις διάφορες υπάρχουσες πολιτιστικές ομάδες, όχι μόνο στο Αμερικανικό έθνος, αλλά και γενικότερα στον κόσμο.

Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

Ένα δεύτερο θέμα που πρέπει να απασχολεί την παιδική λογοτεχνία είναι αυτό των ρόλων κατά γένος. Για χιλιάδες χρόνια η πλειοψηφία της ανθρώπινης κοινωνίας υπήρξε πατριαρχική, όπου το άρρεν δέσποζε. Αυτή η πατριαρχική μας κουλτούρα έχει φέρει ως αποτέλεσμα την τοποθέτηση της γυναίκας σε ρόλους υποδεέστερους και είναι η αιτία που βλέπουμε τα γυναικεία επαγγέλματα ως κατώτερα των ανδρικών. Η κοινωνία φαίνεται πως εκτιμά πράγματα όπως τη σωματική δύναμη, τη δυναμικότητα στον λόγο, την ανεξαρτησία, τη δύναμη, την επιθετικότητα, τη φιλοδοξία – «αρετές» που κατά παράδοση ανήκουν στον άνδρα. Σαν συνέπεια, καταδικάζουμε την παθητικότητα, την ευπείθεια, το συναισθηματισμό, τη σωματική αδυναμία, την εξάρτηση, την παραίτηση – στοιχεία που προσάπτουμε στο θηλυκό φύλο. Αυτές οι αξίες έχουν ριζώσει σε τέτοιο βαθμό στον πολιτισμό μας που η ορθότητά τους δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση. Μια γυναίκα, για να ληφθεί σοβαρά, θα πρέπει να φτάσει τις ικανότητες ενός άνδρα – κάτι που πιο πιθανό είναι να τη γελοιοποιήσει και στα δύο φύλα. Δεν ήταν παρά στην τελευταία πενηκονταετία του εικοστού αιώνα που συνέβησαν αρκετά ώστε η γυναίκα να «εκθρονίσει» τον άνδρα και να κερδίσει μία καλύτερη θέση στη Δυτική κοινωνία.

Στη λογοτεχνία, όπως θα μπορούσαμε να περιμένουμε, αυτή η ανισότητα εκφράζεται με πολλούς τρόπους, με κυρίαρχους την υπερτερούσα θέση αρρένων χαρακτήρων, την ηθοπλασία γύρω από τις τυπικά ανδρικές αρετές της δύναμης και της επιθετικότητας, και αντιστοίχως τον αιώνιο υποβιβασμό της γυναίκας, ως αδύναμη και άχρηστη. Ούτε τα παιδικά βιβλία δεν έχουν ξεφύγει απ' αυτό το στερεότυπο και αντικατοπτρίζουν με τον δικό τους, ήπιο, τρόπο την αντιμετώπιση της γυναίκας από την κοινωνία. Διαφαίνονται κυρίως τρεις τρόποι μέσω των οποίων η λογοτεχνία μεταβιβάζει αυτό το αρνητικό μήνυμα.

Προκατειλημμένη χρήση γλώσσας ως προς το φύλο

Μια γλώσσα μπορεί να διαιωνίσει μια κοινωνική προκατάληψη και η Αγγλική γλώσσα είναι ιδιαίτερος επιρρεπής προς αυτή την «αμαρτία». Η χρήση, για παράδειγμα, του

άρθρου «αυτός» αναφερόμενο στους πάντες, ουσιαστικά εξαλείφει τον μισό γήινο πληθυσμό. Σύνθετες λέξεις όπως «πρόεδρος»(chairman), «ταχυδρόμος»(postman), «αστυνόμος»(policeman) και «επιχειρηματίας»(businessman) προδίδουν την ιστορική κυριαρχία του άνδρα. Η λέξη «αδελφή» (sissy) χρησιμοποιείται με επικριτικό χρώμα, ενώ το αντίθετο συμβαίνει όταν λέμε «στέκεται στα πόδια του σαν άντρας».

Οι ρόλοι των φύλων

Η κοινωνία έχει εκ παραδόσεως προσδώσει ορισμένους ρόλους στον άνδρα –γενικά ρόλους ηγεσίας και αρχής- και ορισμένους ρόλους στη γυναίκα –γενικά ρόλους βοήθειας και φροντίδας. Στο παρελθόν, τα παιδικά βιβλία απεικόνιζαν μέσω του ανδρικού ειδώλου επαγγέλματα όπως αυτό του γιατρού, πιλότου, σχολικού διευθυντή και μεγαλοεπιχειρηματία, ενώ στο γυναικείο είδωλο ανταποκρίνονταν τα επαγγέλματα της νοσοκόμας, της αεροσυνοδού, της δασκάλας και της γραμματέως. Αυτό φυσικά δεν διαφέρει και πολύ από την κοινωνική προκατάληψη που θέλει τους λευκούς σε ηγετικές θέσεις, ενώ βλέπει τους έγχρωμους σαν εργατικό δυναμικό. Επιπρόσθετα, τα επαγγέλματα που «ανήκουν» στη γυναίκα θεωρούνται υποτιμημένα –αρκεί να ρωτήσει κανείς μια νοσοκόμα ή μια γραμματέα, δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα χαμηλά αμειβομένων γυναικείων επαγγελμάτων.

Συμπεριφορά του φύλου

Πέρα από το γεγονός ότι η κοινωνία έχει κατατάξει τους άνδρες και τις γυναίκες σε ξεχωριστούς επαγγελματικούς ρόλους, τα δύο φύλα υπόκεινται σε μια σειρά σταθερών συμπεριφοράς που συμφωνούν με τις παραδοσιακές αντιλήψεις της κοινωνίας. Κατά συνέπεια, η γυναίκα χαρακτηρίζεται από μια γενική «αδυναμία», που αφορά τόσο στις σωματικές της δυνατότητες, όσο και στον διανοητικό / συναισθηματικό της κόσμο. Αντιθέτως, ένα αγόρι είναι αναμενόμενο να είναι σωματικά δραστήριο και σκανταλιάρικο. Κορίτσια που δείχνουν τέτοιες τάσεις συχνά αποκαλούνται «αγοροκόριτσα» –ακόμη ένας υποτιμητικός όρος. Σε αντίθεση με ένα κορίτσι, τα δάκρυα δεν είναι πρόπουσα συμπεριφορά για ένα αγόρι. Τα αγόρια γενικά θεωρούνται πως είναι έξυπνα και εφευρετικά, ενώ όταν κάτι τέτοιο συμβαίνει με κάποιο κορίτσι αντιμετωπίζεται με κάποια έκπληξη. Μελέτες πάνω στην παιδική λογοτεχνία έχουν δείξει ότι συχνά οι θηλυκοί χαρακτήρες του έργου απεικονίζονται σαν παθητικοί παρατηρητές, ενώ οι σκηνές δράσης αποδίδονται στα αρσενικά. (Ένα αγόρι για παράδειγμα σκαρφαλώνει σ' ένα δένδρο, ενώ ένα κορίτσι παρατηρεί εκ του ασφαλούς από το έδαφος).

Είναι σημαντικό τα παιδιά να διαβάζουν βιβλία όπου το θηλυκό φύλο αντιμετωπίζεται με θετικό τρόπο. Εξίσου σημαντικά είναι τα βιβλία που προτείνουν θετικά πρότυπα ενηλίκων. Επίσης, δεν πρέπει να ξεχνάμε τα βιβλία που παρουσιάζουν ανδρικούς ρόλους έξω από τα στερεοτυπικά πλαίσια.

Εδώ πρέπει να υπογραμμισθούν δύο αρχές. Η πρώτη είναι ότι ένα βιβλίο που παρουσιάζει προκατάληψη σε σχέση με το φύλο μπορεί να μην δημιουργεί πρόβλημα από μόνο του, αλλά μπορεί να μεγαλώσει το υπάρχον πρόβλημα. Όταν υπάρχει

δεδηλωμένη προκατάληψη σ' ένα βιβλίο, εμείς ως ενήλικες θα πρέπει να δώσουμε εξηγήσεις στο παιδί-αναγνώστη και να το συζητήσουμε μαζί του. Ας έχουμε δε στο μυαλό μας ότι αυτό το πρόβλημα είναι εμφανές ιδιαίτερος σε κλασσικά βιβλία, τα οποία δεν γράφτηκαν με τις σημερινές αντιλήψεις περί ορθότητας. Θα είναι καλό αντί να διαγράψουμε αυτά τα βιβλία εξ ολοκλήρου, στερώντας έτσι από τα παιδιά κάποια καταπληκτικά έργα, να τα χρησιμοποιήσουμε με θετικό τρόπο και να δείξουμε στα παιδιά ότι οι καιροί έχουν αλλάξει.

Κατά τη δεύτερη αρχή γίνεται αντιληπτό ότι η εξάλειψη της σεξιστικής προκατάληψης από την κοινωνία μας δεν βοηθά μόνο τις γυναίκες' εξίσου θύματα των κοινωνικών δεσμών είναι οι άνδρες, απ' τους οποίους πάντα προσδοκούνται πολλά, ενώ δεν τους επιτρέπονται συναισθηματικές εξάρσεις –εκτός ίσως μιας επιθετικής συμπεριφοράς στον αθλητικό χώρο. Η απελευθέρωση της γυναίκας πρέπει απαραίτητα να σημάνει εξίσου απελευθέρωση για τον άνδρα, αφήνοντας έτσι το κάθε άτομο να κάνει ελεύθερα τις επιλογές του, χωρίς να υπονομεύεται από την άγνοια και την προκατάληψη.

Ακολουθούν μερικές κατευθυντήριες γραμμές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην αποτίμηση ενός λογοτεχνήματος όσον αφορά στην ορθότητά του σε σχέση με το φύλο⁵:

1. Στη γλώσσα που χρησιμοποιείται αποφεύγεται το σύννηθες «αυτός» και για τα δύο γένη και λέξεις αρσενικού γένους, όπως «ταχυδρόμος» και «πρόεδρος» (φυσικά, έργα προ της δεκαετίας του 1980 –οπότε και η «γενική γλώσσα» (inclusive language) άρχισε να καθιερώνεται- δικαιολογούνται).
2. Ο συγγραφέας αποφεύγει την κατανομή ρόλων σε άνδρες και γυναίκες σύμφωνα με τα στερεότυπα –ιδιαίτερος δε ρόλους που χαρακτηρίζουν τη γυναίκα ως δευτερεύουσας σημασίας : άνδρες εργαζόμενοι – γυναίκες νοικοκυρές, άνδρες γιατροί – γυναίκες νοσοκόμες κλπ).
3. Ο συγγραφέας αποφεύγει τα στερεότυπα συμπεριφοράς που δηλώνουν απαραίτητα «θηλυπρέπεια» –ειδικότερα όταν περιλαμβάνουν συναισθήματα ανασφάλειας, ευαισθησίας και παθητικότητας.
4. Αντίστοιχα, αποφεύγεται η στερεότυπη κατάταξη χαρακτήρων σαν «αρρενωπή» -ειδικότερα όταν προδιαθέτουν σκληρό χαρακτήρα, αναισθησία και επιθετικότητα.

ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΖΩΗΣ

Ως ένα τρίτο ζήτημα αναγνωρίζεται το γεγονός ότι πλέον τα περισσότερα παιδιά δεν μένουν σε κάποιο σπίτι των προαστίων, με δυο γονείς, αδέρφια και σκύλο. Πλέον οι μητέρες δεν φοράνε την ποδιά κάθε πρωί και περνούν το χρόνο τους καθαρίζοντας το σπίτι και μαγειρεύοντας για την οικογένεια. Το διαζύγιο είναι εξίσου κοινό με τον γάμο και οι γυναίκες στον εργασιακό τομέα είναι πλέον πολυπληθέστερες. Αυτή η νέα

⁵ Russell, D. L. : CULTURAL AND SOCIAL DIVERSITY. LITERATURE FOR CHILDREN, Ferris State University, Longman, New York and London, 1994 σελ 189

πραγματικότητα αρχίζει να αντικατοπτρίζεται στη σύγχρονη παιδική λογοτεχνία. Παιδιά που έχουν θετούς γονείς και θετά αδέρφια ίσως βρουν κάποιο στήριγμα σε βιβλία που απεικονίζουν οικογένειες σαν τις δικές τους. Δεν πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε ότι ο τρόπος με τον οποίο πολλά κλασικά παραμύθια παρουσιάζουν το πρόσωπο της μητριάς δεν είναι καθόλου κολακευτικός. Αντί λοιπόν να στερήσουμε από τα παιδιά τη μαγική ιστορία της «Σταχτοπούτας», μπορούμε να εξισορροπήσουμε την κατάσταση με ένα βιβλίο που περιγράφει μια όμορφη σχέση ανάμεσα σ' ένα παιδί και τη μητριά του. Υπάρχουν και αναγνώσματα για πιο ασυνήθιστες οικογένειες, παραδείγματος χάριν με θέμα την ανύπαντρη μητέρα ενός κοριτσιού το οποίο πρέπει να συμφιλιωθεί με τον νέο σύντροφο της μητέρας της, ή τα προβλήματα της αναδόχου κηδεμονίας ή προβλήματα παιδιών που εγκαταλείφθηκαν από τη μητέρα τους και φτιάχνουν μια νέα οικογένεια στο πλάι της αγαπημένης τους γιαγιάς. Υπάρχουν δε ελάχιστα βιβλία που μιλάνε για γάμο μεταξύ ανθρώπων διαφορετικής έθνοτικής καταγωγής με εμφανή εξωτερικά χαρακτηριστικά καταγωγής.

Ακολουθούν ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές ώστε να εκτιμήσει κανείς βιβλία με θέμα τις διαφορετικές οικογένειες και τον τρόπο ζωής τους⁶.

- 1. Ο συγγραφέας αντιμετωπίζει το θέμα με ευαισθησία.**
- 2. Αποφεύγεται οποιαδήποτε νύξη ως προς το ότι μια εναλλακτική οικογένεια δεν είναι ισάξια μιας κατ' όνομα «παραδοσιακής» οικογένειας.**
- 3. Ο συγγραφέας χειρίζεται το θέμα με ειλικρίνεια και τιμιότητα. Δεν δείχνει σε καμιά περίπτωση ότι τα παιδιά τέτοιων οικογενειών δεν θα αντιμετωπίσουν προβλήματα, φόβους και αμφιβολίες –μ' άλλα λόγια είναι σαν όλα τ' άλλα τα παιδιά.**

ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΣΩΜΑΤΙΚΑ, ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Μία ακόμα αλλαγή στη σημερινή κοινωνία είναι μια πιο υγιής και δεκτική στάση απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες. Τα άτομα αυτά κάποτε δεν είχαν καμιά θέση στο παιδικό βιβλίο, δίχως άλλο σε συμφωνία με τα ήθη μιας περασμένης εποχής στην οποία οι άνθρωποι που διέφεραν στο σώμα και στη διάνοηση θεωρούνταν κοινωνικά αποστήματα και κρατούνταν μακριά από τα μάτια του κόσμου –εγκλεισμένα στο σπίτι ή σε κλινικές. Είναι ευτυχές που πλέον η κοινωνία είναι πιο ευαισθητοποιημένη στις ανάγκες αυτής της κοινωνικής ομάδας. Το νομικό μας πλαίσιο αναγνωρίζει την ύπαρξη ατόμων με ειδικές ανάγκες και πλέον λειτουργούν σχολεία για παιδιά που πάσχουν από διανοητική καθυστέρηση. Σταδιακά, το παιδικό βιβλίο παίρνει θέση ως προς τα ενδιαφέροντα αυτών των ατόμων. Υπάρχουν βιβλία για παιδιά με ψυχικές διαταραχές, διανοητικά ανάπηρα παιδιά και τη σχέσης του με τα άλλα μέλη της οικογένειάς τους ή ακόμα που να αναφέρεται σε οικογένεια που αντιμετωπίζει μια κληρονομική ψυχική ασθένεια ή άλλα που εστιάζουν στα προβλήματα σωματικής αναπηρίας που αντιμετωπίζουν μικρά παιδιά σε αναπηρικό καροτσάκι.

⁶ Russell ,D.L : Cultural and social diversity. Literature for children,Ferris State University,Longman New York and London 1994, σελ.190.

Είναι σημαντικό οι άνθρωποι να κοιτάζουν κατάματα τους φόβους τους και το γεγονός ότι αγνοούν τις ειδικές ανάγκες κάποιων ατόμων και τα βιβλία είναι ένας καλός τρόπος για να ξεπεράσει κανείς τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα. Φυσικά, πρέπει να θεωρήσουμε δεδομένο ότι τα συγκεκριμένα προβλήματα αντιμετωπίζονται δίκαια και με σαφήνεια. Ακολουθούν κάποιες κατευθυντήριες γραμμές ως προς την εκτίμηση βιβλίων που εστιάζουν σε άτομα με ειδικές ανάγκες⁷:

- 1. Οι χαρακτήρες του έργου απεικονίζονται θετικά, χωρίς συναισθηματισμούς και ρομαντική διάθεση.**
- 2. Οι χαρακτήρες του έργου αντιμετωπίζονται ρεαλιστικά κι όχι σαν υπεράνθρωποι ή παιδιά χωρίς στον ήλιο μοίρα.**
- 3. Οι χαρακτήρες του έργου εντάσσονται με φυσικό τρόπο στην πλοκή και δεν απεικονίζονται ως ανωμαλίες ή παραξενιές του κοινωνικού συνόλου, ή ακόμα και ως αφορμή για διακωμώδηση.**
- 4. Αποφεύγεται χρήση γλώσσας που παραπέμπει σε στερεότυπα και ορολογία αρνητικού χρωματισμού, όπως «ανάπηρος» και «καθυστερημένος» που μπορούν να θεωρηθούν ως και υβριστικοί.**
- 5. Οι χαρακτήρες με ειδικές ανάγκες απεικονίζονται σαν άνθρωποι με φυσικά ανθρώπινα συναισθήματα –αγάπη, θυμό, χαρά, μίσος.**
- 6. Ο συγγραφέας αποφεύγει να παραλληλίζει σωματικές ή διανοητικές αναπηρίες με στοιχεία προσωπικότητας –π.χ. δυσπλασίες της σπονδυλικής στήλης που να αντιστοιχούν σε έναν σκανταλιάρικο τρόπο σκέψης.**

ΑΛΛΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Κάποια άλλα ζητήματα που απασχολούν τη σύγχρονη παιδική λογοτεχνία περιλαμβάνουν τη μεγάλη ηλικία, τον θάνατο, τον πόλεμο καθώς και τη σεξουαλικότητα. Όταν τα θέματα αυτά προσεγγίζονται με ειλικρίνεια, τα βιβλία θεωρούνται πως έχουν πετύχει τον στόχο τους. Τα τελευταία χρόνια έχουμε δει περισσότερα καλά βιβλία που δίνουν μια θετική εικόνα της μεγάλης ηλικίας, βιβλία που απεικονίζουν ηλικιωμένους σαν ξεχωριστές οντότητες, κι όχι ως ένα υποείδος ανήμπορων ανθρώπων. Πολλά βιβλία δίνουν παραστάσεις όμορφων σχέσεων μεταξύ νέων και ηλικιωμένων και βοηθούν να καταργηθεί η στερεότυπη εικόνα του ηλικιωμένου.

Η απεικόνιση του θανάτου στην παιδική λογοτεχνία δεν είναι καθόλου κάτι το καινούριο. Τα παιδικά βιβλία του 18ου αιώνα είναι γεμάτα παραστατικές περιγραφές θανάτων και θανατώσεων, που όμως συνήθως παραπέμπουν σε κάποιου

⁷CULTURAL AND SOCIAL DIVERSITY
LITERATURE FOR CHILDREN
A SHORT INTRODUCTION
By David L. Russell
Ferris State University
Longman New York and London 1994,σελ.194]

είδους τιμωρία (π.χ. για ατιμία ή ασέβεια προς το θείο), ή σημαίνουν το τέλος μιας έντιμης ζωής που οδηγεί στον παράδεισο. Στον 20ο αιώνα, ωστόσο, καθώς ο μέσος όρος ζωής έχει αυξηθεί και η παιδική θνησιμότητα έχει σχεδόν εκμηδενιστεί, ο θάνατος σαν εικόνα δεν είναι κάτι το σύνηθες –τόσο στην καθημερινή ζωή, όσο και στη λογοτεχνία. Στις αρχές αυτού του αιώνα, κατά τη κοινωνική αντίληψη, το ζήτημα του θανάτου θεωρείτο γενικά ανάρμοστο και πένθιμο για παιδιά. Σε μια εξαιρετική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Γερμανία με αντικείμενο τι θα πρέπει να γνωρίζουν τα παιδιά ηλικίας επτά ετών οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσαν μεταξύ των άλλων και επίσκεψη σε ένα νεκροταφείο, κάτι που στις ίδιες ευρωπαϊκές κοινωνίες παλαιότερα μπορεί να αποτελούσε φυσική συμμετοχή σε κοινωνικό συμβάν η δεδομένο της ζωής, σήμερα όμως όχι.⁸

Πλέον τείνουμε να αναγνωρίσουμε αυτό που οι πρόγονοί μας ήξεραν πολύ καλά., πως ο θάνατος είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής και πως δεν ωφελεί να το κρύβουμε από τα παιδιά. Μια πρώτη παιδική εμπειρία που περιλαμβάνει τον θάνατο απεικονίζεται συχνά μέσα από το τέλος της ζωής ενός ζώου.

Αλλά αξίζει να υπενθυμίζουμε στους εαυτούς μας ότι αγνοώντας κάποιο θέμα δεν εξαφανίζεται από μόνο του και πως τα παιδιά πάντα απαιτούν απαντήσεις σε ερωτήματα που οι μεγάλοι συχνά αποφεύγουν.

Ακολουθούν κάποιες κατευθυντήριες γραμμές ως προς την αξιολόγηση βιβλίων σε σχέση με θέματα όπως θάνατος, ο πόλεμος, η τρίτη ηλικία και η σεξουαλικότητα⁹:

- 1. Ο συγγραφέας αποφεύγει τη στερεότυπη απόδοση οποιασδήποτε κατάστασης κι αντ' αυτού την προσεγγίζει ως μια ξεχωριστή εμπειρία καθενός από τους χαρακτήρες του έργου.**
- 2. Ο συγγραφέας αποφεύγει την κρίση, αλλά αφήνει τον αναγνώστη να εξετάσει τις λεπτομέρειες και να φτάσει στα δικά του συμπεράσματα.**
- 3. Οι καταστάσεις προσεγγίζονται με ευαισθησία, εξετάζοντας και βοηθώντας τον αναγνώστη να κατανοήσει τα διάφορα συναισθήματα όπως βιώνονται από τους χαρακτήρες του έργου.**
- 4. Ο συγγραφέας απεικονίζει τις καταστάσεις με ειλικρίνεια και τιμιότητα, χωρίς συναισθηματισμούς, υπερβολές και τάσεις ρομαντισμού.**

Μ' αυτά και με άλλα ζητήματα που πλέον τίθενται στην παιδική λογοτεχνία, η πρωταρχική μας ανησυχία είναι το αν τα εν λόγω ζητήματα προσεγγίζονται με εξυπνάδα, ευαισθησία και ειλικρίνεια. Ίσως το σημαντικότερο μήνυμα αυτού του κεφαλαίου είναι πως το παιδικό βιβλίο μπορεί να έχει θετικές επιρροές στη ζωή των νέων ανθρώπων, μέσω της έκθεσής των στη μεγάλη ποικιλία των ανθρώπινων εμπειριών.

Στο σύνθετο ερώτημα που ανακύπτει «γιατί διαιωνίζεται ο ρατσισμός» αφού έχουν καταρριφθεί όλα τα επιχειρήματα η απάντηση είναι απελπιστικά απλή και ωμή γιατί κάποιοι θέλουν να είναι κυρίαρχοι και να έχουν τους άλλους υποτελείς μόνο για ίδιον κέρδος.

⁸ Elschenbroich D. Weltwissen der sieberjährige, Goldmann, München 2002, σελ.30-35.

⁹ Russell, D.L.:CULTURAL AND SOCIAL DIVERSITY LITERATURE FOR CHILDREN,Ferris State University,Longman New York and London, 1994, σελ.192.